

Dr hab. Dorota Filar, prof. UMCS
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
Wydział Humanistyczny
Instytut Filologii Polskiej
Katedra Semantyki, Pragmatyki i Teorii Języka

e-mail: dorota.filar@mail.umcs.pl

UNIWERSYTET WARSZAWSKI
WYDZIAŁ POLONISTYKI
wpłynęło dnia 1.03.2022r

Recenzja rozprawy doktorskiej pani mgr Lucyny Bagińskiej:

***Tekstowy obraz życia, śmierci i duszy w młodopolskich ekfrazach i hypotypozach
inspirowanych malarstwem Arnolda Böcklina***

**przygotowanej pod kierunkiem dr hab. Elżbiety Wierzbickiej-Piotrowskiej, prof. UW
Uniwersytet Warszawski – Wydział Polonistyki – Instytut Języka Polskiego**

Warszawa 2021, kmpis ss. 484

Uwagi wstępne

We współczesnej myśli naukowej można zaobserwować rosnące zainteresowanie interdyscyplinarnymi, a także intersemiotycznymi analizami tekstu artystycznego, które stwarzają możliwości ciekawych, wszechstronnych ujęć badawczych. Są to jednak badania z wielu powodów nietatwe. Wymagają złożonej wiedzy i poszerzonych kompetencji, często także zmuszają autorów do zastosowania rozwiązań nowatorskich, niekiedy nawet – eksperymentalnych. Zdarza się, niestety, że autorzy prac językoznawczych, poszukując interdyscyplinarnych odniesień, sięgają jedynie do powierzchownej wiedzy z innych dyscyplin lub zatrzymują się na poziomie teoretyczno-metodologicznych deklaracji: przywołują skomplikowaną terminologię, która ostatecznie nie znajduje przełożenia na konkretne zjawiska językowe. Stopień trudności staje się jeszcze wyższy, gdy badania wymagają odniesień do problematyki przekładu intersemiotycznego.

Przedłożona do recenzji rozprawa pani mgr Lucyny Bagińskiej *Tekstowy obraz życia, śmierci i duszy w młodopolskich ekfrazach i hypotypozach inspirowanych malarstwem Arnolda Böcklina*, przygotowana pod kierunkiem pani Profesor Elżbiety Wierzbickiej-Piotrowskiej, stanowi dobry przykład szerokiego i rzetelnego opracowania problematyki z pogranicza kilku dyscyplin naukowych. Podjęte zagadnienia badawcze sprawiają, że

interdyscyplinarność jest tu wymaganiem oczywistym i ujęciem koniecznym. Co istotne, praca doktorska pani Bagińskiej wyróżnia się głębokim zrozumieniem wkładu każdej z przywołanych dyscyplin naukowych w ostateczne rozstrzygnięcia badawcze. Z satysfakcją też stwierdzam, że Autorka zadbała o właściwe proporcje, zdecydowanie akcentując zagadnienia lingwistyczne jako kluczowe i centralne, co pozwala uznać dysertację za pracę językoznawczą. Rozwijając powyższą myśl, chcę podkreślić, że wyznaczone przez Doktorantkę zadanie wymagało bardzo dużego nakładu pracy i zmierzenia się z wieloma wyzwaniami metodologicznymi oraz analitycznymi. Wszystkie te wyzwania postaram się szerzej omówić w kolejnych punktach recenzji, a we wstępie jedynie je naszkicuję. Po pierwsze więc – Badaczka podjęła wysiłek uzupełnienia wiedzy językoznawczej podstawami teorii dzieła malarskiego, teorii i historii literatury, psychologii oraz filozofii. Po drugie – musiała zmierzyć się ze skomplikowanymi mechanizmami przekładu intersemiotycznego. Po trzecie zaś – należało w trakcie realizacji zadania zachować konieczną dyscyplinę metodologiczną i odpowiednie proporcje: w centrum zainteresowań Doktorantki stoją zagadnienia lingwistyczne, przyjęła więc wyrazisty językoznawczy profil badań i postawiła konkretne cele dotyczące opisu badanych faktów językowych. Stwierdzam, że Autorce przedłożonej rozprawy doktorskiej udało się podjąć zasygnalizowane wyzwania z powodzeniem.

W niniejszej recenzji zamieszczam przede wszystkim wiele uwag jednoznacznie pozytywnych i aprobujących, są w niej jednak i sądy stanowiące wyraz wątpliwości, pytań czy nawet polemiki naukowej. Już na wstępie chcę zatem wyraźnie zaznaczyć, że te drugie (wątpliwości, polemiki) nie wpływają na moją ostateczną ocenę wartości merytorycznej przedłożonej rozprawy doktorskiej. Ocena ta pozostaje bowiem jednoznacznie pozytywna. Praca jest bowiem ciekawa, wartościowa i bogata merytorycznie. Została przygotowana rzetelnie i zasługuje na uznanie, co postaram się poprzeć poniżej przedstawionymi argumentami, sygnalizującymi wszystkie elementy całościowej oceny dysertacji.

1. Informacje ogólne: tytuł i problematyka pracy; główny cel badań i konstrukcja rozprawy; materiał językowy i źródła danych

1.1. **Tytuł** recenzowanej rozprawy doktorskiej eksponuje kilka kwestii kluczowych dla przedstawionych w pracy badań. Po pierwsze – sformułowanie „tekstowy obraz życia, śmierci i duszy” przywołuje metodologię badań nad językowym obrazem świata, zwłaszcza nad jego realizacjami tekstowymi, co w pełni odpowiada przyjętym i realizowanym przez Autorkę

założeniom. Po drugie – ten sam człon tytułu eksponuje tematykę związaną z językowymi konceptualizacjami życia, śmierci i duszy, służy więc wyjaśnieniu, jakie dane językowe zostały uwzględnione w rozprawie i stanowi adekwatne odniesienie do zagadnień kluczowych dla dysertacji. Po trzecie, człon – „młodopolskie ekfrazy i hypotypozy” – zawiera informacje zarówno o historyczno-literackim usytuowaniu badanych tekstów, jak i o ich teoretyczno-literackiej charakterystyce: praca doktorska pani Bagińskiej dotyczy młodopolskich wierszy inspirowanych malarstwem (ekfrazy, hypotypozy). Ostatnia część tytułu konkretyzuje temat badań, wskazując nazwisko malarza, którego dzieła stały się podstawą analizowanych tekstów poetyckich – Arnolda Böcklina. Tytuł wyznacza więc ciekawy i nietrywialny obszar badań. W istocie, przedłożona rozprawa stanowi interesujące i wartościowe merytorycznie studium, poświęcone kwestiom precyzyjnie, jasno zakreślonym w tytule.

1.2. Na uwagę zasługuje wyłonione przez Doktorantkę **zagadnienie badawcze**. Zostało ono wybrane z dużą intuicją i dzięki dobrej orientacji w zaproponowanej problematyce. Jest to zagadnienie ważne i niebanalne. Jak bowiem sama Badaczka trafnie zauważa, charakterystycznym elementem poezji młodopolskiej były „malarskie sposoby wyrażania stanów emocjonalnych (...), myślenie obrazami, posługiwanie się poetycką kreską” (s.41). Przytaczając słowa Cezarego Jellenty, Badaczka nazywa okres młodopolski „złotym wiekiem ekfrazy” (s.12). Problem badawczy został zatem w recenzowanej rozprawie zauważony i ujęty trafnie, a przeprowadzone analizy mają niekwestionowaną wartość poznawczą. Dzięki wykorzystaniu nowych metodologii badań Autorka, ponadto, proponuje taki opis relacji utworu poetyckiego do dzieła plastycznego, jaki dotąd nieczęsto był wykorzystywany w polskiej lingwistyce, a więc – odkrywa ona nowe interesujące możliwości w tym zakresie. Jak sama zauważa, podobne problemy badawcze podejmowano już w opracowaniach teoretycznoliterackich oraz historycznoliterackich, niewiele jednak dotąd zaproponowano „ujęć, skoncentrowanych przede wszystkim na rozpatrywaniu **językowych** aspektów wierszy inspirowanych obrazami” (s.14), chociaż, jak stwierdza badaczka, zaobserwowane procesy „aż proszą się o takie postępowanie badawcze, w którym dociekania językowe byłyby usytuowane na pierwszym planie” (s. 15).

1.3. **Głównym celem** recenzowanej pracy jest „przedstawienie rezultatów badania tekstowego obrazu [może raczej „tekstowych obrazów? – przyp. D.F.] życia, śmierci i duszy, zawartego w utworach poetyckich z przełomu XIX i XX wieku” (s.16). Pani Bagińska wybrała do analizy teksty szczególne, jej bazę tekstową stanowią bowiem wyłącznie utwory

inspirowane dziełami Arnolda Böcklina – szwajcarskiego malarza, który na przełomie wieków wzbudzał duże zainteresowanie publiczności, w tym także innych artystów.

Należy podkreślić, że recenzowana praca doktorska skupia się na trzech kluczowych dla okresu młodopolskiego motywach literackich: **życia, śmierci i duszy** oraz na ich wykładnikach leksykalnych, tekstowych. Jako recenzentka mam prawo zapytać: dlaczego Doktorantka wybrała te trzy elementy, co je łączy? Odpowiedź nie jest jednakże trudna, jest wręcz oczywista: po pierwsze, powołując się na opinię Mariana Stali, Autorka zalicza je do najważniejszych motywów literatury modernistycznej (s.31), a ponadto – po drugie – przypomina Ona prace Ryszarda Tokarskiego, który wskazywał istotność badań nad tzw. *słowaami ważnymi*, „za którymi kryją się światopoglądowe postawy użytkowników danego języka” (s. 31). Trzy kluczowe dla rozprawy elementy: życie, śmierć i dusza to zatem triada spójna tematycznie i sytuująca badania w przestrzeni szczególnie (ze wspomnianych powodów) istotnej.

Precyzują cel podjętych badań, Doktorantka wyjaśnia, że nie tylko dąży do zrekonstruowania konceptualizacji duszy, życia i śmierci we wskazanych tekstach, ale także do określenia „po pierwsze, relacji między wierszem a dziełem plastycznym, po drugie między płótnem a światem rzeczywistym, po trzecie, do porównania sposobu ujęcia dzieła malarskiego przez różnych poetów (...) oraz do zilustrowania różnicy między strukturą tekstualną ekfrazy i hypotypozy” (s. 25). Jak widać, przyjęte cele są nie lada wyzwaniem: złożone, trudne i wielokierunkowe. Jak Autorka zamierzała je osiągnąć? Odpowiedzi prezentuję w kolejnych podpunktach niniejszej recenzji.

1.3. Do powyżej zdefiniowanego celu Autorka musiała dostosować **konstrukcję rozprawy**. Na pierwszy rzut oka konstrukcja ta wydaje się dość skomplikowana, nie do końca przejrzysta: jak powiązać ze sobą tyle naraz zagadnień ujętych w spisie treści przedłożonej dysertacji? Po wnikliwym zagłębieniu się w tekst pracy czytelnik dochodzi jednak do wniosku, że zaproponowany układ części i rozdziałów nie tylko się broni, ale też jest logiczny i, co najważniejsze – wyznacza tor refleksji, który wiedzie do wyznaczonego celu badawczego. Dysertacja zbudowana jest z trzech części; a są to kolejno: *Teoretyczna część pracy; Między teorią a analizą* oraz *Analityczna część pracy*. Pewnym zaskoczeniem jest zapewne część druga, ale – jak wyjaśniam poniżej – należy jej wprowadzenie do pracy doktorskiej uznać za uzasadnione i celowe.

W części pierwszej Autorka prowadzi czytelnika drogą wnikliwych i obszernych studiów, poświęconych ustaleniom teoretyczno-metodologicznym, przedstawiając kolejno:

zagadnienie ekfrazy i hypotypozy (poruszając przy tym kwestie teoretyczno- i historycznoliterackie), następnie ujmując podstawy teorii dzieła plastycznego, problematykę z zakresu językowego i tekstowego obrazu świata oraz metodologicznego instrumentarium kognitywizmu. Jak widać, zakres refleksji teoretyczno-metodologicznej jest bardzo szeroki.

Nie jest to jednak jeszcze pełne wprowadzenie, poprzedzające część analityczną recenzowanej pracy doktorskiej. Pani Lucyna Bagińska, chcąc w pełni przybliżyć się do wytyczonego celu, proponuje obszerną, bo liczącą niemal 70 stron, część zatytułowaną *Między teorią a analizą*, w której przedstawia wiele informacji ułatwiających właściwy odbiór analiz zamieszczonych w ostatniej części rozprawy. Czytelnik znajdzie więc w części drugiej informacje biograficzne i prezentację dokonań „głównych bohaterów” dysertacji – Arnolda Böcklina oraz autorek i autorów wierszy stanowiących przedmiot badań pani Bagińskiej. Najważniejszym, jak sędzę, celem tej części rozprawy jest jednakże wypracowanie narzędzi do analizy tekstów o formie ekfrazy oraz hypotypozy. Autorka wnika w to zagadnienie nie tylko przedstawiając pogłębiony (w stosunku do części pierwszej rozprawy) stan badań, ale też przyglądając się kilku przykładowym dziełom Z. Gordziałkowskiej (*Wyspa umarłych, Prometeusz, Charon*) i zestawiając je z obrazami malarza, które stanowiły inspirację dla poetki, a także – odwołując się do sześćcioelementowego modelu integracji pojęciowej, co jest dość skomplikowane, ale pozwala Autorce dojść do ciekawych wniosków. Zawartość tej części pozwala więc zrozumieć, skąd taki jej tytuł: są tu zarówno elementy refleksji teoretycznej, jak i fragmenty analiz ilustrujących przyjęte rozwiązania. Wartym szczególnej uwagi elementem tej części jest porównawcza analiza dwóch utworów: *Vita somnium breve* Z. Rabskiej oraz *Życie* Z. Gordziałkowskiej. Pomysł jest ciekawy, ponieważ opiera się on na zestawieniu dwóch tekstów inspirowanych jednym i tym samym dziełem: obrazem *Vita somnium breve* A. Böcklina. Wykorzystując wszystkie wymienione etapy refleksji, Badaczka ostatecznie przybliżyła się do założonego celu tej części pracy: wstępnie ustala cechy wspólne ekfrazy i hypotypozy oraz wskazuje różnice między jedną a drugą formą. Jest to o tyle istotne, że - według zajmujących się tym zagadnieniem badaczy (Dziadek 2018, Stodczyk 2017) - omawiana tu problematyka pojawiła się we współczesnych badaniach dopiero niedawno (kilka lat temu), wcześniej zaś posługiwano się w zasadzie tylko terminem *ekfrafa*, „a hypotypozy jako tekstualnej odmiany utworu o dziele plastycznym właściwie nie uwzględniano” (s.126).

Trzon przedłożonej pracy doktorskiej stanowi trzecia – *Analityczna część rozprawy*. Jest to najobszerniejszy element dysertacji – liczy około 250 stron. Zgodnie z tytułem całej

rozprawy doktorskiej część trzecia podzielona jest na rozdziały: (1.) *Tekstowy obraz życia na podstawie ekfraz i hypotypoz inspirowanych obrazami Arnolda Böcklina*; (2.) *Tekstowy obraz śmierci na podstawie ekfraz i hypotypoz inspirowanych obrazami Arnolda Böcklina*; (3.) *Tekstowy obraz duszy na podstawie ekfraz i hypotypoz inspirowanych obrazami Arnolda Böcklina*. Część tę zamyka rozdział czwarty, stanowiący swego rodzaju wartość dodaną omawianej pracy. Poświęcony jest nazwom barw w ekfrazach i hypotypozach Z. Gordziałkowskiej. Można pytać, dlaczego Autorka dołączyła ten ostatni rozdział (na pierwszy rzut oka to zaskakujące), choć zagadnienie takie (nazwy barw) nie jest sygnalizowane w tytule rozprawy? Doktorantka uzasadnia jednak obecność takiego rozdziału w swojej dysertacji, po pierwsze zaznaczając pierwszoplanową rolę barw w dziele malarskim, po drugie – wskazując na wagę tego problemu w badaniach nad przekładem intersemiotycznym, po trzecie zaś – ukazując silne nasemantyzowanie nazw barw w tekstach młodopolskich, nasycenie tej leksyki treściami egzystencjalnymi, a więc – bezpośrednio odnoszącymi się do życia, śmierci i duszy. W świetle tych argumentów można przyjąć, że rozdział o barwach jest ciekawym uzupełnieniem całej pracy doktorskiej.

1.4. **Materiał badawczy** ujęty w recenzowanej rozprawie to wiersze autorstwa poetek i poetów tworzących w okresie młodopolskim. Doktorantka podkreśla, że przedmiotem jej badań są zarówno utwory, które wyszły spod pióra uznanych mistrzów tego okresu literackiego – Kazimierza Przerwy-Tetmajera, Lucjana Rydla czy Leopolda Staffa – jak i wiersze napisane przez mniej znanych poetów i poetki: Zofię Gordziałkowską, Karola Łepkowskiego, Wandę Aleksandrę Stanisławską, Marię Poraską i Zuzannę Rabską. Wspólnym mianownikiem zgromadzonych tekstów jest ich odniesienie do dzieł malarskich Arnolda Böcklina.

Jako recenzentka chcę odnotować, że badane teksty zostały dobrane w sposób staranny i obiektywny, materiał został bowiem wyłoniony w procesie rzetelnego przeszukiwania dostępnych źródeł, czyli tomików poezji powstałych w okresie młodopolskim, łącznie z tymi mniej oczywistymi i dużo trudniej dostępnymi, za co należy niewątpliwie Doktorantkę pochwalić. Dzieła wszystkich ośmiu autorów wierszy zostały starannie opisane w *Literaturze podmiotu* załączonej do dysertacji.

Materiał językowy wykorzystywany przez panią mgr Lucynę Bagińską pochodzi także ze słowników języka polskiego. Autorka wychodzi ze słusznego i zweryfikowanego w badaniach nad językowym obrazem świata założenia o ścisłym związku, uzupełnianiu się obu typów danych: leksykograficznych i tekstowych. Wykaz źródeł leksykograficznych w załączonej do rozprawy bibliografii zawiera kilkanaście pozycji. Są to dzieła ważne, należące

do kanonu polskiej leksykografii i – co istotne – ujmujące dane językowe z badanego okresu (Młoda Polska). Autorka uwzględniła także słowniki i leksykony językowo-kulturowe oraz terminologiczne (sztuk pięknych, terminów literackich). Sądzę, że – z jednej strony – bazę leksykograficzną można byłoby jeszcze poszerzyć, ale – z drugiej strony – praca jest i tak bardzo obszerna, a bibliografia w sumie zawiera ponad dwieście pozycji, więc – jest bardzo bogata.

III. Metodologia badań

W partiach teoretyczno-metodologicznych Autorka definiuje językoznawcze narzędzia, potrzebne do usystematyzowanej analizy badanych tekstów. Przywołuje tu kluczowe założenia kognitywizmu, ważne terminy z zakresu lingwistyki kognitywnej oraz odwołuje się do badań nad językowym i tekstowym obrazem świata.

Praca pani Bagińskiej dotyczy przede wszystkim szeroko rozumianych zagadnień semantycznych. Doktorantka przyjmuje więc określone założenia dotyczące opisu znaczenia językowego: teorię znaczenia jako konceptualizacji, wyniku aktywności poznawczej i językowej podmiotowego konceptualizatora. Za Ronaldem Langackerem Autorka przyjmuje, iż znaczenie jednostek języka to „wynik szeroko pojętego doświadczenia mentalnego i kulturowego tego, kto formułuje komunikat” (s. 36). Badaczka stara się przy tym dać szerokie tło, sięga do podstaw filozoficznych, antropologicznych a nawet neurobiologicznych kognitywizmu. Wśród szczegółowych zagadnień teoretyczno-metodologicznych znalazły się zaś kwestie sygnalizowane za pomocą terminów z zakresu lingwistyki kognitywnej, takich jak: *profilowanie* (Langacker, J. Bartmiński) i *domena* (Langacker), *metafora pojęciowa* (Lakoff, Johnson), *schematy wyobrazeniowe* oraz *ICM* (Lakoff), *ramy semantyczne* (Fillmore, Tokarski) czy *kategoryzacja przez odniesienie do prototypu* (tu autorka odwołuje się do badań Eleonory Rosch, ale pomija lingwistyczną wykładnię teorii prototypu zawartą w pracy Johna R. Taylora *Kategoryzacja w języku. Prototypy w teorii językoznawczej*, choć w bibliografii znajduje się inna książka tego autora – *Gramatyka kognitywna*). Szczególne miejsce zajmuje w recenzowanej pracy kwestia *amalgamtów pojęciowych*, zarówno w ujęciu Fauconniera, Turner), jak i w poszerzonym, sześcioczęściowym modelu duńskich badaczy (Per Age Brandta i Line Brandt). Instrumentarium terminologiczne jest więc niebywale szerokie i w zasadzie obejmuje większość kluczowych terminów lingwistyki kognitywnej. Tu rodzi się kolejne pytanie: czy rzeczywiście wszystkie te terminy są niezbędne, czy wszystkie mają szansę zostać wykorzystane w części analitycznej rozprawy? Pani Bagińska odpowiada: „Badanie przestrzeni pojęciowej tekstów o racjonalności kreatywnej w celu odkrycia sposobu budowania znaczeń jednostek językowych przez autorów wierszy o genezie malarskiej

wymaga zastosowania wielu instrumentów metodologii kognitywnej. Wpływ ma na to pomysłowość i oryginalność poszczególnych poetek i poetów (konceptualizatorów) w wykorzystywaniu zasobów języka ogólnego przy dokonywaniu przekładu z kodu ikonicznego na językowy (s. 24). Krótko mówiąc, zdaniem Autorki, jedno narzędzie terminologiczne (lub ograniczony zasób terminów) – nie byłoby wystarczające, bo każdy analizowany tekst wymaga prześledzenia innych mechanizmów poznawczych za pomocą innej strategii metodologicznej.

Czy jednak coś scala wszystkie zastosowane strategie, terminy, całą szczegółowo prezentowaną aparaturę metodologiczną? Z całą pewnością jest to, po pierwsze, cel, dla którego przywoływane terminy pojawiły się w rozprawie pani Bagińskiej (o tym piszę powyżej). Po drugie jednak jest to także ogólniejsza myśl, iż kluczową funkcją języka jest jego funkcja kognitywna, że jest on, w związku z tym, elementem interpretacji świata. Tę właśnie interpretację, wpisaną w młodopolskie teksty inspirowane dziełami malarskimi, chce zrekonstruować i prześledzić Autorka dysertacji. Kluczowe miejsce w założeniach metodologicznych przyjętych przez Doktorantkę zajmuje, w związku z tym, refleksja nad teorią językowego obrazu świata. Pani Bagińska odwołuje się do prac polskich badaczy JOS-u, m. in. Jerzego Bartmińskiego, Ryszarda Tokarskiego, Anny Pajdzińskiej, Renaty Grzegorzyczkowej, Elżbiety Tabakowskiej, Jolanty Maćkiewicz, Wojciecha Kajtocha, Krystyny Waszkowej, Grażyny Habrajskiej, Stanisławy Niebrzegowskiej-Bartmińskiej, Anny Kadyjewskiej, Aleksandra Kiklewicza, Anny Burzyńskiej i Agnieszki Libury, Waldemara Czachura czy Doroty Filar, a także innych badaczy. Ze względu na analizowany materiał – utwory autorów i autorek młodopolskich – pani Bagińska przyjmuje ścieżkę interpretacyjną powiązaną z pojęciem tekstowego obrazu świata. Należy, moim zdaniem, zgodzić się z taką procedurą i pochwalić ten wybór, bo to właśnie obrazy wyłaniające się z poszczególnych tekstów stanowią właściwy przedmiot badań pani Lucyny Bagińskiej. W związku z tym Autorka podejmuje wątki naukowe, związane z badaniem tekstowego obrazu świata, wnikliwie wyjaśniane w pracach Ryszarda Tokarskiego i innych badaczy ze szkoły lubelskiej (Bartmińskiego, Pajdzińskiej, Filar), ale odwołuje się także do artykułów Wojciecha Kajtocha czy Aleksandra Kiklewicza, poświęconych tym zagadnieniom. Pytając, w jednym z podrozdziałów: „dlaczego tekstowy obraz świata?” Doktorantka przywołuje słowa Tokarskiego, który stwierdza, że „rekonstruowanie językowego obrazu świata na podstawie danych zaczerpniętych z języka ogólnego pozwala wprawdzie zobaczyć prawdziwy i obiektywny obraz” (s. 65) fragmentu świata nazywanego danym słowem, ale obraz ten odbiega „od rzeczywistych wyobrażeń o świecie tych, którzy faktycznie posługują się

językiem (s. 65), nie oddaje więc realnego sposobu interpretowania świata i jego elementów, wpisanego w żywy język. Ten fragment rozważań metodologicznych Doktorantka podsumowuje stwierdzeniem, że w swoich badaniach będzie się odnosiła przede wszystkim do teorii tekstowego obrazu świata w ujęciu Tokarskiego, a jej głównym celem jest ustalenie, w jaki sposób autorzy analizowanych wierszy konceptualizują treści wskazane w tytule rozprawy (związane z życiem, śmiercią i duszą).

Zamykając punkt recenzji poświęcony kwestiom metodologicznym muszę podkreślić, że Autorka wprowadza wiele nowoczesnych narzędzi badawczych, przywołuje bogatą literaturę przedmiotu i stara się, na jej podstawie, zbudować własne ujęcie, dostosowane do charakteru i tematyki swojej pracy naukowej. Niewątpliwie należy uznać, iż Doktorantka wykazała się szeroką wiedzą i znajomością kluczowych zagadnień współczesnej semantyki.

IV. Wartość merytoryczna rozprawy

Niniejszy punkt recenzji jest w dużym stopniu podsumowaniem, rozwinięciem i uzupełnieniem uwag sformułowanych powyżej. Stanowi zarazem właściwą ocenę merytorycznej wartości pracy doktorskiej pani mgr Lucyny Bagińskiej.

Jak zaznaczam powyżej, problematyka poruszona w recenzowanej rozprawie jest nośna i jak dotąd w polskim językoznawstwie poruszana była jedynie w pojedynczych opracowaniach. Sama Doktorantka także podkreśla, iż stara się ona wypełnić niewykorzystaną dotąd w pełni przestrzeń badawczą (s.14-15). Praca pani Bagińskiej w istotny sposób poszerza zatem wiedzę o badanych zjawiskach.

Autorka postawiła sobie ambitny cel i wyznaczyła niełatwe zadanie. Postanowiła bowiem wykonać opis interdyscyplinarny, w którym nie tylko zawarła informacje *stricte* lingwistyczne, słownikowe i tekstowe, ale także sięgnęła do innych dyscyplin naukowych, by głębiej wniknąć w mechanizmy motywujące semantyczną warstwę języka. Zgodnie z założeniami lingwistyki kognitywnej i teorii językowego obrazu świata przyjęła, że interpretacja danych językowych staje się pełniejsza dzięki holistycznej syntezy wiedzy językowej, kulturowej, potocznej, naukowej czy też innej wiedzy eksperckiej. Trzeba więc docenić umiejętność scalania informacji płynących z lektur teoretycznoliterackich, zwłaszcza dotyczących genealogii, a także historycznoliterackich, filozoficznych czy psychologicznych z podstawami teorii dzieła malarskiego i włączenia tych wszystkich przestrzeni w obszar refleksji językoznawczej. Interesujące są także elementy

antropologiczno-kulturowe, tworzące bogate tło i ukazujące właściwe konteksty, w których, w okresie Młodej Polski, kształtowało się znaczenie trzech kluczowych w recenzowanej dysertacji konceptów ŻYCIA, ŚMIERCI I DUSZY.

Wysoko należy ocenić wartość merytoryczną metodologicznych rozdziałów pracy. Autorka wykorzystuje w nich i przywołuje stosowną, bogatą literaturę przedmiotu, w sumie bibliografia załączona do rozprawy liczy aż ponad 200 pozycji – ważnych, kluczowych dla tematu pracy pani mgr Lucyny Bagińskiej. Dodam, że są to nie tylko prace opublikowane w języku polskim, ale także dzieła francusko- i anglojęzyczne; sama Doktorantka jest także autorką 10 prac zamieszczonych w bibliografii, w tym – trzech opublikowanych w języku angielskim.

Konteksty poznawcze rozprawy zostały wzbogacone o jeszcze inny obszar wiedzy. Jako recenzentka chcę bowiem bardzo mocno podkreślić, iż powstawanie pracy doktorskiej wiązało się ze szczegółowymi i prowadzonymi z prawdziwą pasją badawczą, studiami nad dokumentami biograficznymi i materiałami źródłowymi, także – zgromadzonymi w archiwach prywatnych, dotąd nieudostępnianych badaczom. Pani Doktorantka włożyła więc wiele wysiłku w zdobycie nowych i ważnych dla polskiej kultury informacji. Na najwyższe uznanie zasługuje przede wszystkim odkrywcze opracowanie dotyczące Zofii Gordziałkowskiej, której życie i twórczość, dzięki staraniom Pani Magister, zostały ukazane w nowej i zdecydowanie pełniejszej perspektywie, za co należy Młodej Badaczce podziękować. Wartość merytoryczną opracowania wzbogacają dodatkowo zamieszczone w rozprawie reprodukcje i fotografie archiwalne.

Niewątpliwie trudne wyzwanie stanowi również obszerna część analityczna: i dla Autorki i dla czytelnika jej pracy. Autorka musiała bowiem wypracować własną metodę intersemiotycznej analizy ukierunkowanej na opis tekstów literackich. Nie tylko więc Badaczka nawiązuje do już zaproponowanych tez dotyczących przekładu intersemiotycznego, ale także poszukuje metod nowych, a nawet eksperymentalnych rozwiązań. Jak każdy eksperyment naukowy, tak i praca pani Bagińskiej jest obarczona pewnym ryzykiem, rodzi wiele pytań, zachęca też do naukowej polemiki. Jako przykład podam wykorzystanie lingwistycznych terminów kognitywnych w analizie przekładu intersemiotycznego: takich jak profilowanie w ujęciu Ronalda Langackera. U Langackera kognitywną bazę stanowią holistycznie pojmowane: doświadczenie, wiedza, które z danym pojęciem są łączone w umyśle człowieka. Profilowanie to „podświetlanie”, aktywowanie przez konceptualizatora jej wybranych elementów. W propozycji pani Bagińskiej taką całościową wyjściową bazę kognitywną stanowi jednak nie tyle

wspomniany zespół treści pojęciowych (wiedza, doświadczenie) – ile pewna złożona interpretacja artystyczna czyli treści wpisane w konkretny obraz Arnolda Böcklina. Z niej (z tej interpretacji) „profilowane są”, niejako wtórnice, profile tekstowe w analizowanych wierszach. Na przykład, Badaczka analizuje, jakie elementy obrazu na pierwszym planie eksponował malarz, a następnie sprawdza, czy te same czy też inne elementy są pierwszoplanowe w wierszu inspirowanym tym obrazem. Propozycja jest ciekawa i warta uwagi, ale też – należałoby spytać, czy możliwe jest – a jeśli, to czym uwarunkowane – dokonanie bezpośredniej ekstrapolacji metody lingwistycznej na, inny niż język, kod semiotyczny? Po drugie, opisany w pracy „profil profilu” (jak ten mechanizm trafnie nazywa Doktorantka), jest, tak naprawdę związany niekiedy nie tylko z samą zmianą „podświetlonego” fragmentu wiedzy, z wyborem tych jej elementów, które mają zostać w tekście aktywowane, ale też z jej reinterpretacją, z podmiotową literacką kreacją nowego sposobu interpretowania jakiegoś tematu. Autorka pisze więc także o kreowaniu metafor, o rodzeniu się w tekstach artystycznych nowych jakości pojęciowych z istniejących, podsuwanych przez język, kulturę, czy odnośne dzieło malarskie treści bazowych; używa wtedy innej terminologii, wykorzystuje teorię amalgamatów czy ram semantycznych.

Analizy wykonane przez panią Lucynę Bagińską, są dynamiczne, złożone i niebanalne, a nagrodą dla czytelnika, który zdecyduje się podążyć za tym niełatwym procesem jest głębokie zrozumienie opisywanych mechanizmów. Wysoce satysfakcjonujące są także wnioski poznawcze, do których prowadzi przedstawione postępowanie analityczne. Wyłaniają się z nich interesująco opisane tekstowe konceptualizacje ŻYCIA, ŚMIERCI I DUSZY w utworach młodopolskich poetów i poetek. Jak pisze pani Bagińska: „Autorzy wierszy w subiektywny i niepowtarzalny sposób deszyfrowali znaczenia w swoich tekstach poetyckich, zaledwie sugerowane w dziełach plastycznych, reprezentujących symboliczny nurt sztuki” (s. 435).

Rozprawę zamyka zakończenie, w którym zaprezentowane zostały najważniejsze tezy i konkluzje. Wnioski przedstawiono w sposób uporządkowany, logiczny i pełny.

Przedłożona rozprawa została przygotowana i zredagowana w większości starannie, więc spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim nie tylko pod względem merytorycznym, ale też w aspekcie poprawności językowej czy sprawności stylistycznej. Drobnie niedociągnięcia odnotowuję tu z obowiązku recenzenckiego. Do tych drobiazków należą pojedyncze literówki. W kilku miejscach zauważyłam też niewłaściwy zapis jednostki leksykalnej (bez kursywy) albo zapis pojęcia bez użycia kapitalików. Można by

też, w niektórych miejscach, wywód nieco skondensować, co ułatwiłoby odbiór, ponieważ miejscami praca zdaje się zawierać zbyt wiele słów w odniesieniu do przekazywanej treści. Chcę jednak wyraźnie podkreślić, że odnotowane usterki nie mają wpływu na ostateczną ocenę pracy doktorskiej pani mgr Lucyny Bagińskiej.

Podsumowując, na podkreślenie zasługują: ciekawy i aktualny temat badawczy, szeroka wiedza teoretyczna i kultura naukowa Doktorantki, dobra konstrukcja rozprawy oraz jej wysoka wartość merytoryczna. Choć w kilku miejscach niniejszej recenzji pojawiły się uwagi krytyczne i elementy polemiki, to z całym przekonaniem w konkluzji formułuję jednoznacznie pozytywną ocenę przedłożonej pracy doktorskiej.

V. Konkluzja

Stwierdzam, że rozprawa doktorska pani mgr Lucyny Bagińskiej spełnia warunki określone w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. W mojej ocenie przedłożona do recenzji dysertacja stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, wykazuje też ogólną wiedzę teoretyczną Kandydatki w zakresie językoznawstwa. Zwracam się zatem do Komisji Doktorskiej Instytutu Języka Polskiego Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego z wnioskiem o dopuszczenie mgr Lucyny Bagińskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Lublin, 22.02. 2022 r.

Dr hab. Dorota Filar, prof. UMCS